

عصر درخشان سیراف

• فاطمه ترکچی

■ سکه‌های سیراف
■ مرتضی قاسم بگلو
■ مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، چ ۱، ۱۳۸۵
۲۰۰ ص، ۳۲۰۰ تومان

مقدمه :

سکه از معتبرترین منابع پژوهش‌های تاریخی و مهم‌ترین شاخه‌های باستانشناسی است. آنجا که بازیابی و شناسایی سکه‌ها به منظور روشن شدن تاریکی‌های گذشته، دور از برنامه‌های اصلی این علم به شمار می‌آید. تصاویر، نقش‌ها و خط‌نوشته‌های حک شده بر سکه‌ها، نشان از حقایق و رویدادهایی دارند که در ژرفنای تاریخ دست‌ناخورده مانده‌اند. بسا تمدن‌ها و فرهنگ‌های خفته در زیر خاک که با یافتن سکه‌ها رخ‌نمایی می‌کنند. وجود تصویر و نام حکام محلی و یا پادشاهان و سلاطین بر روی سکه‌ها، از حضور حکومت‌های مختلف در زمان‌های مشخص خبر می‌دهد. همچنین، آگاهی از بروز شورش‌ها، گستره پررونق یا کساد بازرگانی، «اسامی قدیم شهرها و نواحی»^۱، حتی مذهب رایج و مراسم آن^۲ در مناطق گوناگون و ... با استناد به سکه‌ها میسر می‌شود.

تجارت پررونق سیراف با دیگر مراکز بازرگانی در شرق و غرب و درآمدهای گمرکی، ثروت سرشاری برای آن به ارمغان آورده بود. فراوانی سکه‌های یافت‌شده و «محدوده محل‌های ضرب» آنها^۳ که شامل «اسپانیا، چین، زنگبار، هندوستان^۴ و ...» می‌باشند، به خوبی گواه این گفته‌اند.

و اما «سکه‌های سیراف»:

از مهم‌ترین ویژگی‌های یافته‌های باستانی و تاریخی در سیراف، چه به لحاظ تعداد و چه محدوده‌ی زمانی و مکانی، سکه‌ها هستند که شکوه مدفون شده تمدن این بندر به تاریخ پیوسته را در خود نهان دارند. بدین روی، کنگره بین‌المللی سیراف زیر پوشش بنیاد ایرانشناسی بوشهر بر آن شد تا با همکاری مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، کتابی درباره سکه‌های سیراف تألیف و تدوین کند؛ پس، این مهم، به عهده دکتر مرتضی قاسم بگلو گذارده شد.

این کتاب مصور است و با پیشگفتاری از عبدالکریم مشایخی، رئیس بنیاد ایرانشناسی بوشهر و دبیر کنگره بین‌المللی سیراف، آغاز می‌شود. پس از آن، مقدمه نویسنده با شرح مختصری از تاریخ سیراف، ارتباطات فرهنگی - اقتصادی آن با چین، هند، زنگبار و ... وجود سکه‌هایی از این سرزمین‌ها در سیراف، اهمیت آنها در پژوهش‌های تاریخی، پیشینه ادبیات تحقیق در سکه و کمبودهای آن و چرایی نگاشته شدن کتاب آمده است.

«سخنی درباره سیراف»، گویا جزیی از مقدمه به شمار می‌آید. در این قسمت، نویسنده با توضیحی کوتاه، موقعیت

سیراف، بندر باستانی آرمیده در کنار خلیج فارس، از مناطقی است که در پی کاوش‌های باستانشناسی^۲، گوشه‌هایی از شکوه فرهنگی - اقتصادی ایران باستان تا سده‌های نخستین اسلامی را به نمایش گذارده است. شرایط جغرافیایی سیراف از آنجا که حلقه پیوند تجارت دریایی «چین و هند با شرق آفریقا»^۳ بوده است، موقعیتی استراتژیک برای آن ایجاد کرده بود. به همین علت، اجرای تدابیر نظامی در نظر پادشاهان و فرمانروایان ایرانی لازم می‌کرد؛ به ویژه از آن جهت که با امپراتوری روم باستان رقابت سیاسی، اقتصادی و نظامی داشتند. با ورود اسلام به ایران، برای مدتی کوتاه، کارکرد تجاری سیراف دچار وقفه شد، اما اندکی پس از آن، تا اواخر سده چهارم هجری قمری، که بر اثر زلزله (۳۶۶ یا ۳۶۷ ق^۴) و به‌ویژه‌ای بدل گردید، - دوباره به فعالیت پرداخت.

سیاسی - اقتصادی خلیج فارس و سیراف را شرح می دهد و با قائل شدن جایگاهی ویژه برای منابع جغرافیای تاریخی همچون «حدود العالم من المشرق الی المغرب»، «احسن التقاسیم» مقدسی، «مسالک الممالک» اصطخری^۱ و ... در بررسی های باستانشناسی سیراف، به توصیف اوضاع اقتصادی آن می پردازد^۲ «سکه شناسی» به عنوان «دانشی» که پژوهشگران را «به دسترسی هر چه بیشتر به اطلاعات تاریخی» رهنمون می شود و بحث از «ویژگی های سکه» در مقام «یک سند بسیار معتبر تاریخی»^{۱۰} و «ضرب سکه در خلیج فارس» از دوره خلفای عباسی و آل بویه تا صفویه^{۱۱} از دیگر مطالبی است که نویسنده در مقدمه به آن پرداخته است.

به طور کلی، کتاب ۲ بخش دارد. بخش اول^{۱۲} که مفصل تر از بخش دوم است، با عنوان «سکه های کشف شده در سیراف» بیانگر نتایج حفاری ها و کاوش های باستانشناسی بین سال های ۱۹۷۳ - ۱۹۶۶ میلادی است که طی آن «۹۴۹ سکه و خرده سکه» به دست آمده است^{۱۳}. نویسنده هر یک از سکه ها را به لحاظ دوره تاریخی و نوع جنس، طبقه بندی نموده و هر کدام را از آن روی که در دوران شکوفایی یا رکود اقتصادی ضرب شده اند (در داخل یا بیرون سیراف)، بررسی کرده است. ارائه تصاویر سکه ها، نمودار و نقشه از ویژگی های این بخش به شمار می آید.

«سکه های ضرب سیراف»، عنوان دومین بخش کتاب است^{۱۴}. در این قسمت، پس از اشاره ای کوتاه به دوران شکوفایی سیراف و ثروت سرشار آن، با تکیه بر گفته های جغرافی نویسان تاریخی (مانند اصطخری) و سفرنامه نویسان (همچون ابن حوقل)، ذکر شده است که سکه های طلا، شمار اندکی از سکه های یافت شده را تشکیل می دهند. سپس، به وجود چند سکه متعلق به دوره ساسانی که به احتمال زیاد در ضرابخانه سیراف ضرب شده اند، اشاره می شود. بحث از سکه های سربی و برنزی اوایل دوران اسلامی، اموی و عباسی که در سیراف ضرب شده اند، با اطمینان بیشتری از سوی نویسنده مطرح می شود. توضیح در مورد القاب حک شده بر روی سکه ها با توجه به داده های تاریخی، به ویژه در دوره آل بویه، و پیگیری جریان رکود اقتصادی سیراف (به دلیل بلایای طبیعی) و سکه های ضرب شده در آن تا دوره تیموری، از دیگر مطالب این قسمت است. از نکات قابل توجه بخش مورد نظر، آن است که پس از مطالب بالا، نویسنده با طبقه بندی تاریخی سکه ها و ارائه تصاویری از پشت و روی آنها، به توضیح و شرح متن، تصاویر، محل ضرب، تاریخ ضرب، حاشیه ها، وزن، نوع جنس و ... سکه ها پرداخته است. جالب تر آن که مؤلف، این سکه ها را یا از نزدیک دیده و یا تصاویر مستندی از آنها در دست داشته است. بنابراین، پژوهشگران با اطمینان

بیشتری می توانند به مطالب کتاب استناد کنند. قسمت پایانی کتاب را «تصاویری از سیراف» تشکیل می دهد و از آنجا که عکس نیز از اسناد پژوهشی به شمار می آید، شاید هدف نویسنده از ارائه این تصاویر آشنایی پژوهشگران، هر چند اندک، با فضای کلی سیراف و کمک به درک بیشتر آنها از مطالب کتاب است.

پی نوشت ها :

۱. شهبازی فراهانی، داریوش؛ **تاریخ سکه**؛ تهران؛ پلیکان؛ ۱۳۸۰؛ ص ۱۶.
۲. نخستین کاوش های باستان شناسی در سیراف بین سال های ۱۹۷۳ - ۱۹۶۶ میلادی انجام شده است؛ همان، ص ۳.
۳. همان؛ ص ۱۳.
۴. همان؛ ص ۱۳.
۵. همان؛ ص ۱۴.
۶. همان؛ ص ۹.
۷. در متن کتاب، این منبع «مسالک و ممالک» آمده است؛ همان؛ ص ۱۴.
۸. همان؛ ص ۱۴ و ۱۵.
۹. همان؛ ص ۵.
۱۰. همان؛ ص ۱۶.
۱۱. همان؛ ص ۱۴۶ - ۹.
۱۲. «۴ قطعه طلا، ۷۴ قطعه نقره، ۴۳۶ قطعه برنز، ۴۳۵ قطعه سکه سربی»، مجموعه سکه های یافت شده را تشکیل می دهند؛ همان؛ ص ۱۹.
۱۳. همان؛ ص ۱۹۷ - ۱۴۷.
۱۴. همان؛ ص ۵۲.

توضیح و تصحیح:

در شماره ۱۰۶-۱۰۴ کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، سهو قلمی از جانب یکی از نویسندگان محترم رفته بود؛ ضمن پوزش از مؤسسه مطالعات سیاسی، عین توضیح آقای رحیم نیکبخت، درج می گردد:

سر دبیر محترم کتاب ماه تاریخ و جغرافیا

احتراماً، اینجانب در مقاله «اسناد و تاریخ انقلاب اسلامی» که در شماره ۱۰۶-۱۰۴ کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، منتشر گردیده است؛ دچار لغزش آشکار گردیده ام که بدینوسیله تصحیح می گردد. مؤسسه مطالعات سیاسی ارتباطی با وزارت اطلاعات ندارد و مؤسسه ای خصوصی با هیأت امنای مشخص می باشد.

با تشکر
رحیم نیکبخت